

NAUJA VOKIETIJOS ELITO KOLEKTYVINĖ STUDIJA*

Visapusiški ir išsamūs elito tyrimai reikalauja ne tik nemažų materialinių sąnaudų, bet ir santykinai ilgo kruopštaus parengiamojo darbo ir sudėtingos analizės. Jau vien dėl šių aplinkybių tokie tyrimai yra nedažnas reiškinys net tokiose, atrodo, turtingose ir mokslo reikalams nešykštaujančiose valstybėse kaip Vokietija¹. Pokarinėje Vokietijoje viso labo buvo realizuoti tik keturi tokie tyrimai: 1968, 1972, 1981 metais ir paskutinytis – 1995 m. pabaigoje. Suprantama, kad šių brangių ir nedažnų tyrimų rezultatai labai domina mokslinę visuomenę, o gauti duomenys ir jų interpretacijos ilgam tampa politologų ir sociologų „duona“: dar ilgai jie būna aptarinėjami ir analizuojami. Pastarasis tyrimas buvo vykdomas programiniu „Potsdamo elito studijos“ („Potsdamer Elitestudie“) pavadinimu, o praėjusių metų pabaigoje pasirodė ir čia pristatoma pirmoji kolektyvinė monografija, pateikusi pirmuosius šio tyrimo apibendrinimus. Tyrimą atliko profesoriaus Wilhelmo Buerklino (Wilhelm Bürklin) vadovaujami mokslininkai, įvairių Vokietijos mokslo įstaigų bei universitetų darbuotojai.

Knygą parašė septyni autoriai: Wilhelmas Buerklinas, Viktorija Kaina, Joergo Machtzke'as, Hilkė Rebenstorf, Martina Sauer, Kai-Uwe Schnappas ir Christianas Welzelis (t.y. tik dalis iš knygoje išvardintų projekto bendraautorių) ir yra sukonstruota kaip vientisa kolektyvinė monografija ir pirmasis², tačiau tikrai ne paskutinytis „Potsdamo studijų“ rezultatų apibendrinimas. Giluminis tyrimo tikslas buvo Vokietijos politinės sistemos stabilumo kaip elitų sąveikos rezultato analizė, kitaip tariant, elitų konflikto ir konsensuso bei jo rekrutavimo mechanizmų ištyrimas.

J. Machatzkės parašytoje dalyje yra detalai aptariama tyrimo metodika, kuri yra tikslingai identiška ankstesnio elito tyrimo metodikai, gana plačiai paplitusiai ir detalai argumentuotai žinomos Vokietijos elito tyrėjos Ursulos Hoffmann-Lange³. Elitas tyrime buvo indentifikuojamas „poziciniu“⁴ metodu, besiremiančiu daugiausia atranka pagal daugelį kriterijų. Indentifikuojant elitą pagal šį metodą, yra siekiama apimti elitą, turintį tiesioginę įtaką

* Bürklin Wilhelm, Rebenstorf Hilkė u.a. *Eliten in Deutschland. Rekrutierung und Integration*. – Opladen: Leske + Budrich, 1997. – 482 S.

sprendimų priėmimui įvairiuose politikos, ekonomikos teisės, mokslo ir kt. sektoriuose, t.y. aprėpiant tik aukščiausiąją pozicinę elitą (pvz., politikos srityje: VFR atstovus Europarlamente, VFR federalinių legislatyvinį, ekzekutyvinį, frakcijų, partijų, jų fondų elitus bei VFR žemių ekzekutyvinį bei partijų lygmenis bei vietinio lygio vadovus). Sudėtingos analizės būdu buvo sudarytas 4587 tokių kerminių VFR pozicijų sąrašas. Atmetus pasikartojančias, vakuojančias pozicijas ir pan. atvejus, liko 3941 aktualios pozicijos, kurias ir buvo siekiama aprėpti tyrimu. Interviu pavyko gauti iš 2341 respondento, t.y. iš 59,4 proc. atrankos. Mano supratimu, kaip ir kiekviena elito atranka, taip ir pozicinė atranka neišvengia trūkumų ir gali būti bei yra kritikuojama, tarkime, „funkcinės“ ar „vertybinės“ atrankos rėmėjų. Jos neabejotinas pranašumas yra konkretumas ir apibrėžtumas. Ši metodika (ko gero, kaip visos) yra iš esmės tam tikra panelinio tyrimo versija, todėl ištirtasis elitas iš esmės yra pasirinktos panelio reprezentantas ir tik su tam tikromis (gal ir visai menkomis, bet realiomis ir neišvengiamomis) išlygomis yra laikytinas „Vokietijos elitu“.

Kai-Uwe Schnappas savo tekstuose aptaria Vokietijos elito sociodemografinius ypatumus, pokyčius, įvykusius, šioje srityje po Vokietijos susivienijimo, taip pat elito ir visuomenės santykio problemas. Jis taip pat ieško atsakymo į aktualų ir įdomų klausimą: kaip vyksta elito rekrutavimas ir kokius „iškilimo šansus“ turi skirtingos socialinės grupės? Schnappas pastebi, kad elito rekrutavimas Vokietijoje, išlaikydamas aiškius aristokratinis bei meritokratinis uždarmo bruožus (geresnes rekrutavimo į elitą galimybes turi kilusieji iš aukštesniosios tarnautojų klasės, o tai kartu siejasi ir su geresniu išsilavinimu), visgi per laikotarpį, praėjusį nuo paskutiniojo tyrimo 1981 m., gerokai pakito: tapo atviresnis, prieinamesnis platesnėms masėms. Per šį laikotarpį moterų dalis elite padvigubėjo, tačiau ir Vokietijos elite jos sudaro tik 12 procentų. Moterų dalis tarp jaunesniojo elito yra dar didesnė, tačiau atskiros elito sritys ir toliau joms išlieka beveik hermetiškai uždaros. Jis taip pat nagrinėja studijos vietos, specialybės, konfesinės priklausomybės bei priklausomybės įvairioms visuomeninėms organizacijoms ir kt. poveikį elito rekrutavimui. Atlikta analizė pateikia įdomią ir reikšmingą išvadą, kad visi šie veiksniai elito mobilumui Vokietijoje daro gana menką įtaką. Šia prasme VFR elito funkcionavimas gerokai skiriasi nuo, tarkime, Wrighto Millso pateikto JAV elito funkcionavimo.

Vokietijoje stipriausiai yra jaučiamas priklausomybės organizacijoms poveikis elito rekrutavimui, kas yra natūralu šiuolaikinėje valstybėje. Tačiau Ralfo Dahrendorfo iškelta „juristų monopolija“ vadovaujančiuose sluoksniuose prarado savo reikšmę; juristų skaičius elite gerokai mažėja, tačiau didėja elito pozicinėms vietoms adekvačių specialistų skaičius.

Žinoma Vokietijos elito tyrinėtoja Hílke Rebenstorf nagrinėja veiksnius, darančius įtaką elito segmentacijai ir integracijai. Ji daro išvadą, kad, lyginant su ankstesniu tyrimu silpnėję, bet vis dar didžiausią įtaką elito pasiskirstymui tarp skirtingų sektorių turi išsilavinimas ir socialinė kilmė, bet ne dalyvavimas „elito tinkle“ (Eliten-netzwerke). Atskirų sektorių Vokietijos elito homogeniškumas auga. Tokią išvadą, anot jos, leidžia daryti pastebimas elito profesinės kompetencijos ir jo užimamos pozicijos sąryšingumo augimas. Analizuodama skirtingų elito sektorių karjeras, ji prieina prie išvados, kad sėkmingai karjerai ir integracijai greta kitų svarbių veiksmų lemiamos įtakos turi specifinės dalykinės kalbos (*Common language*) išmanymas. Ji pastebi karjeros vienos paskirties įstaigoje (*Hauskarriere*) stiprėjimo ir horizontalių perėjimų mažėjimo tendenciją. Tuo ji pritaria Thomo Dye'o nuomonei, kad šiuolaikinėje modernioje ir funkcionaliai diferencijuotoje visuomenėje, siekiant socialinio stabilumo, atvirumo ir demokratiškumo turi pakisti ir jos giliai formalizuotos elito veikimo taisyklės. Autorė (mano supratimu, ne pakankamai įtikinamai) gina tezę, kad Vokietijoje neegzistuoja jokios socialkultūriškai grindžiamos diskriminacijos, asmenims integruojantis į elitą. Socialinis kultūrinis kapitalas, anot jos, kurį turi kai kurie įžengiantieji į elitą, po to jų socializacijos į aukščiausiąsias stratas metu susiniveliuoja.

Ankstesnieji trys elito tyrimai Vokietijoje vyko dar iki jos susijungimo. Todėl natūraliai kyla klausimas: kokie elito struktūriniai pokyčiai Rytų Vokietijoje įvyko po Vokietijos apsisijungimo? Į šį klausimą atsakymo ieško Christianas Welzelis. Jis mano, kad po Vokietijos susivienijimo Rytų Vokietijoje labiau reikėsi elito transformacija, o ne jo rekrutavimas iš alternatyviojo elito. Tokią procesų tėkmę nulėmė santykinai menka VDR periodo opozicija, nepajėgusi būti kontrelito (*Gegenelite*) rekrutavimo šaltiniu. Rytų Vokietijos elitai išsikristalizavo naujose socialinėse tėkmėse ir besitransformuojančiuose judėjimuose. Tokia proceso tėkmė turi demokratinį pobūdį ir tuo pačiu yra natūrali. Autorius paste-

bi vis dar egzistuojantį socialistinių vertybių klodą šio elito orientacijose.

Kai-Uwe Schnappas ir Martina Sauer aptaria įvairių pozicinių elitų integraciją. Ši integracija analizuojama elito komunikacijos požiūriu. Autoriai atliko sudėtingą „klasteranalizę“, išskyrę dešimtį „komunikacijos klasterių“ (*Kommunikationscluster*). Jie prieina prie išvados, kad skirtingi elitai yra integruoti į sudėtingai klasterizuotą komunikacinį tinklą, bet neapsiriboja komunikacija viename elito sektoriuje. Šioje komunikacijoje politinė – administracinė sistema įgauna centrinę poziciją: paskiri elitų sektoriai intensyviausiai kontaktuoja su politinės-administracinės sistemos institucijomis ir organizacijomis.

Martina Sauer toliau plačiai ir išsamiai aptaria pozicinio elito kooperacijos galimybes (potencialą) ir jo autonomiškumą. Ji teigia, kad demokratijos teorijos požiūriu yra siektinas įvairių elito dalių lygiavertis autonomiškumas, tačiau jis neturėtų pasiekti tokio maso, kai imtų mažėti kooperacijos galimybės (*Kooperationspotential*). Rytų Vokietijos elitas pasižymi menkesniu kooperacijos potencialu.

Paskutiniai trys knygos skyriai yra skirti elito politinės kultūros, demokratinių preferencijų bei vertybių recepcijai.

Joergas Machatzke aptaria elito požiūrį į valstybę. Jau hipotetiškai buvo laukiamas ir suprantamas rezultatas, kad požiūrį šiuo klausimu diferencijuos elito politinės orientacijos. Tačiau tyrimas išryškino ir dar didesnius skirtumus Rytų–Vakarų aspektu. Paaikškėjo, kad Rytų Vokietijos elitas yra linkęs valstybei priskirti didesnes galias ir pareigas. Tai aiškinama skirtinga šių Vokietijos dalių elito socializacija, skirtinga jų politine ir ekonomine kultūra. Ypač dideli skirtumai matyti požiūriuose į „socialinės valstybės“ funkcijas.

Viktoria Kaina lygina elito ir visuomenės vertybines orientacijas. Ji prieina prie išvados, kad vertybinėje erdvėje nėra ryškios takoskyros tarp rytų vokiečių materialistinio paveldo ir pomaterialistinių vertybinių inovacijų. Dėl to egzistuoja loginis vertybių konfliktas tarp lygybės ir laisvės vertybinių deklaracijų.

Knygą baigia Wilhelmas Buerklinas, aptardamas demokratijos sampratos dinamiką. Šios sampratos pokyčius jis determinuoja elitų kaita, taigi susieja ir su generacijų kaita. Daugumos dabartinio Vokietijos elito pažiūros formavosi pokarinės Vokietijos situacijoje, kurią jis įvardija kaip „gerovės“ ir „protesto“ fazę. Ta patirtis suformavo jų požiūrį į reprezentacinę ir plebiscitinę demokratiją,

besiskiriantį nuo „karo“ kartos požiūrio. Šis pokarinis elitas pasisako už konfliktus ir interesus išlyginančią, plebiscitinę demokratijos koncepciją, tačiau šio požiūrio šalininkų procentas tarp politikų dar nėra didelis. Autorius generuoja idėją, kad besiformuojąs naujoviskas elitas (žalieji bei ateinanti naujoji politikų karta į kitas partijas) paženklinis ir platesnius vertybinius pokyčius, kuriuos jis įvardija kaip posūkį nuo politikų sluoksniuose vis dar dominuojančios reprezentacinės demokratijos sampratos link plebiscitinės.

KĘSTUTIS MASIULIS

PASTABOS IR NUORODOS

¹ Lietuvoje iki šiol tokių išsamių tyrimų neturime.

² Tiesą sakant, kiek anksčiau jau yra pasirodžiusi ir šiems tyrimams pristatyti skirta simpoziumo medžiaga, išleista kaip gana lakoniška brošiūra. Žr.: „Kontinuität und Wandel der deutschen Führungsschicht. Ergebnisse der Potsdamer Elitestudie 1995“. Zusammenstellung der Vorträge des Symposions vom 11. Oktober 1996 an der Universität Potsdam. – Universität Potsdam, 1996. 79 S.

³ Apie tai plačiau žr.: Hoffmann-Lange Ursula. *Eliten, Macht und Konflikt in der Bundesrepublik*. – Opladen: Leske + Budrich.

⁴ Literatūroje toks atrankos metodas dar dažnai yra vadinamas „struktūriniu“ arba „formaliu“, pabrėžiant tai, kad yra atrenkami tam tikroms formalioms struktūroms priklausą asmenys. Apie tas ir kitas įmanomas elito atrankas plačiau žr., pvz.: Günter Endruweit. *Elitenbegriffe in der Sozialwissenschaften*. // Zeitschrift für Politik, Vol.26. 1979. S. 30–46.